

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

ПРІОРИТЕТИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

PRIORITIES OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR

Формування національно-культурної ідентичності є питанням державної ваги та національної безпеки, враховуючи нинішні військові дії. Виклики, що стоять перед нашою країною, такі як захист територіальної цілісності, становлення політичної держави та підвищення ролі співпричетності та відповідальності за долю України, роблять формування національно-культурної ідентичності серед школярів більш важливим.

У статті розглядається сутність національно-патріотичного виховання молоді в контексті викликів, що пов'язані зі збройною агресією росії проти України. Описано основні складові та завдання національно-патріотичного виховання. Акцентується увага на формуванні у молодих людей ідентичності громадянина України, патріотизму, відповідальної громадянської позиції та готовності до захисту національних інтересів.

Визначено шляхи підвищення ефективності патріотичного виховання, уточнено ключові поняття та виокремлено цінності, про які йдеться. Запропоновано ефективні форми, методи та засоби формування громадян-патріотів. Підкреслено, що сучасний виховний процес у закладах освіти відбувається в умовах зростання патріотичної та героїчної боротьби українського народу за свободу, незалежність і територіальну цілісність України.

Висвітлено нові акценти, сучасні підходи та форми реалізації національно-патріотичних елементів в освітньому процесі в умовах воєнного стану. Окреслено напрями розвитку національно-патріотичного виховання, спрямовані на формування нового покоління українців та громадян-патріотів, які діятимуть відповідно до національних та європейських цінностей.

Визначено найбільш ефективні методи національно-патріотичного виховання як способи впливу на свідомість, волю і почуття молоді. Проаналізовано умови використання позитивних форм і методів патріотичного виховання для морально-духовного піднесення молоді.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, молодь,

війна, російська агресія, національна ідентичність.

The formation of national and cultural identity is a matter of national importance and national security, given the current military actions. Challenges facing our country, such as protecting territorial integrity, establishing a political state, and increasing the role of ownership and responsibility for Ukraine's fate, make the formation of national and cultural identity among schoolchildren more important.

The article examines the essence of national-patriotic education of youth in the context of the challenges posed by Russia's armed aggression against Ukraine. The main components and tasks of national-patriotic education are described. The author emphasizes the formation of young people's identity as citizens of Ukraine, patriotism, responsible citizenship, and readiness to defend national interests.

Ways to improve the effectiveness of patriotic education are identified, key concepts are clarified, and the values in question are highlighted. Effective forms, methods and means of forming patriotic citizens are proposed. It is emphasized that the modern educational process in educational institutions takes place in the context of the growing patriotic and heroic struggle of the Ukrainian people for freedom, independence and territorial integrity of Ukraine.

The article highlights new emphases, modern approaches and forms of implementation of national and patriotic elements in the educational process under martial law. The author outlines the directions of development of national-patriotic education aimed at forming a new generation of Ukrainians and patriotic citizens who will act in accordance with national and European values.

The most effective methods of national-patriotic education as a way of influencing the consciousness, will and feelings of young people are identified. The conditions for the use of positive forms and methods of patriotic education for the moral and spiritual uplift of youth are analyzed.

Key words: national-patriotic education, patriotism, youth, war, Russian aggression, national identity.

УДК 37.015.31:172.15]:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.2.1>

Мічуда В.В.,

канд. іст. наук,

ст. викладач кафедри екології, географії і методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Бондаренко Р.І.,

ст. викладач кафедри екології, географії і методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Постановка проблеми. Проблема національно-патріотичного виховання нині набуває особливого значення як з причин, що існували вже давно, так і з нових, що з'явилися. Її вирішення ускладнюється війною між росією та Україною і певними негативними тенденціями в суспільстві, що проявляються в поведінці людей. До них належать: складність одночасного вирішення минулих, теперішніх і майбутніх викликів України

на тлі російського вторгнення; синдром історичних очікувань як засіб виживання; невизначеність щодо стратегії розвитку суспільства; незадовільний стан демократії, прав людини та верховенства права; ментальна втома; психічне виснаження. Війна за лічені місяці кардинально змінила світогляд більшості українців та зробила більш актуальною проблему національно-патріотичного виховання [1, с. 78].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасний етап дослідження проблеми патріотичного виховання характеризується вивченням його особливостей і методів реалізації в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. До числа останніх наукових досягнень у цьому напрямі слід віднести наукові доробки Безлюдної Н., Бондаренко Н. В., Косянчука С. В., Савицького М. В., Мамчича І. П., Шевчука Г. Й.

Метою дослідження є визначення сутності, основних засад і складників національно-патріотичного виховання школярів в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Події, спричинені збройною агресією Російської Федерації та оголошення воєнного стану в Україні, згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, стали несподіваним і серйозним випробуванням для всіх учасників навчального процесу. Ця ситуація призвела до необхідності організації навчання учнів у закладах загальної середньої освіти у дистанційному форматі (згідно з листом Міністерства освіти і науки України від 06.03.2022 № 1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу»). Такий підхід став необхідним для забезпечення безпеки та безперервності навчання в умовах воєнного конфлікту.

Нагадуємо, що згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», який був зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 року під номером 703/23235, дистанційне навчання визначається як індивідуалізований процес засвоєння знань, умінь, навичок і методів пізнавальної діяльності особи. Цей процес відбувається переважно через опосередковану взаємодію віддалених учасників освітнього процесу в спеціальному середовищі на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

В умовах прискореного дистанційного навчання викладачам географії необхідно використовувати цифрові технології для організації навчального процесу, натхнення та мотивації учнів, надання психологічної підтримки та консультування з питань, що виникають.

Виховна робота завжди була невід'ємною частиною навчального процесу, а зараз, в умовах військової агресії російської федерації проти України, її значення важко переоцінити. Усе, що зараз відбувається – це виклик для школи, для вчителів та учнів. Найважливішими напрямками виховної роботи нині повинні стати [6, с. 34]:

- психологічний та емоційний супровід учнів;
- навчання правилам поведінки в умовах воєнного стану (під час авіаударів, поводження з вибухонебезпечними предметами, надання першої медичної допомоги тощо);
- адаптація та підтримка дітей шкільного віку;

- розвиток критичного мислення та медіаграмотності;

- національно-патріотичне виховання.

Розглянемо кожен із цих напрямів детальніше.

Психологічна та емоційна підтримка учнів

З психологічної точки зору, найбільшим джерелом стресу є невизначена ситуація, в якій ми всі живемо. Постійна війна і тимчасовий стрес призводять до тривалого стресу і психічного виснаження. А постійний негатив призводить до ще більшого стресу, що руйнівню позначається на психоемоційному стані школярів. Нині школярам найбільше потрібна підтримка та розуміння, а успіхи та оцінки відходять на другий план. На жаль, діти поступово змушені пристосовуватися до нової реальності, але це не означає, що вони можуть обійтися без підтримки дорослих. Війна може стати причиною цілої низки психологічних проблем у дітей. Тому дуже важливо надавати їм відповідну психологічну підтримку. Діти потребують її як ніколи. Їм потрібна наша впевненість у тому, що все буде добре, наша стійкість і віра в перемогу навіть у важкі та невизначені часи.

Важливо, щоб діти мали можливість відчувати любов, підтримку та розуміння. Вони повинні знати, що вони не самотні і що їхні близькі завжди поруч.

Необхідно створити систему психологічної підтримки для дітей та їхніх сімей. Це можуть бути консультації з психологами, групи підтримки, онлайн-ресурси тощо.

Батькам необхідно бути спокійними та впевненими. Діти відчують емоції батьків, тому важливо зберігати спокій і демонструвати впевненість у майбутньому. Необхідно говорити з дітьми про війну. Не варто приховувати від дітей правду, але важливо робити це в такій формі, щоб вони могли її зрозуміти. Діти мають висловлювати свої емоції. Не можна забороняти дітям плакати, злитися або боятися. Необхідно допомогти їм виразити свої емоції в прийнятний спосіб.

Війна – це складне випробування для всіх, і діти не є винятком. Але важливо пам'ятати, що діти стійкі і здатні пережити навіть найважчі часи. З вашою допомогою і підтримкою вони зможуть подолати всі труднощі і вирости сильними та здоровими людьми [1, с. 80].

Правила поведінки в умовах воєнного стану

Нова реальність диктує нові правила життя. Одне з найважливіших завдань сьогодні – навчити дітей правилам безпеки життєдіяльності. Школярі повинні знати наступне.

- які заборони та обмеження існують під час воєнного стану;
- що таке «тривожна валіза», як вона має бути зібрана і що в ній має бути;
- як діяти, коли лунає сигнал повітряної тривоги (що робити, якщо тривога пролунала вдома, на вулиці чи в магазині);

- що робити в разі артилерійського обстрілу;
- що робити при виявленні вибухонебезпечних предметів;
- як надати першу медичну допомогу.

Під час виховних годин не потрібно обмежуватися лише подачею матеріалу в лекційному форматі тому, що діти не зможуть його запам'ятати. Варто підготувати тематичні конспекти (їх можна зробити за допомогою Canva: якщо учні навчаються офлайн, то можна роздрукувати їх і роздати, а якщо навчаються онлайн – просто надіслати школярам).

Щоб школярі швидше запам'ятали важливі правила поведінки в умовах воєнного стану, потрібно проводити опитування у форматі онлайн-тестів, створювати разом тематичні плакати та буклети, пропонувати виконати декілька навчальних проєктів тощо. Обов'язково потрібно підтримувати комунікацію з батьками учнів, адже вони теж повинні розуміти, наскільки важливо навчати дітей елементарним правилам.

Забезпечення безпеки – це найважливіше завдання, яке стоїть перед батьками, вихователями та освітянами. Діти повинні відчувати себе в безпеці, як фізичній, так і психологічній.

Необхідно вчити дітей основам безпеки життєдіяльності. Вони повинні знати як поводити себе під час повітряної тривоги, війни та інших надзвичайних ситуацій.

Розвиток критичного мислення та медіаграмотності

Про важливість критичного мислення та навичок медіаграмотності в будь-якій ситуації говорили завжди. А зараз, у воєнний час, як ніколи раніше, ми бачимо всі наслідки ворожої пропаганди. Вона набуває різних форм, інколи неочікуваних, але ми маємо бути до цього готові. Дітей також необхідно вчити розпізнавати фальш і пропаганду, оскільки підростаюче покоління легше піддається впливу.

У процесі національно-патріотичного виховання необхідно також говорити про розвиток інфомедійної грамотності та навичок критичного мислення. Оскільки сучасна молодь не може жити без гаджетів, в освітньому процесі необхідно приділяти увагу інформаційній гігієні, кібербезпеці, протидії дезінформації та боротьбі з ворогом на інформаційному фронті [6, с.40].

Потрібно розвивати у дітей критичне мислення. Це допоможе їм відрізнити правду від брехні та пропаганди. Вчить дітей бути толерантними та поважати інших людей, незалежно від їхньої раси, національності, релігії чи політичних переконань. Заохочуйте дітей до активної громадянської позиції. Це допоможе їм будувати краще майбутнє для України.

Викладачам необхідно навчити українську молодь орієнтуватися в інформаційному просторі, обирати достовірні джерела інформації та володіти

основними навичками протидії ворожій пропаганді. Значний внесок у розвиток національно-патріотичного виховання роблять громадські організації, волонтери та батьки. Вони організують патріотичні акції, підтримують військовослужбовців, проводять інформаційні кампанії, спрямовані на виховання в молоді любові до Батьківщини та бажання її захищати [7, с. 634].

Під час війни інформаційна безпека дітей є надзвичайно важливою, адже РФ залучає українських дітей до неусвідомленого скоєння злочинів в мережі, тому актуальною є покрокова інструкція щодо правил поведінки в інформаційному просторі: якщо хтось із користувачів в мережі запитує конфіденційну інформацію (особистий номер телефону або номер батьків, місце їх роботи, де зараз знаходиться сім'я, яка ситуація у вашому місті, чи є в місті військові та де вони дислокуються) – така інформація не може бути передана ні за яких обставин; не можна фіксувати місця вибухів і поширювати цю інформацію в Інтернеті; всі новини перевіряти в офіційних ЗМІ; не потрібно підписуватися на невідомі групи, краще повідомте про це батькам і заблокуйте таку групу [1, с. 81].

Національно-патріотичне виховання

В умовах, коли російська федерація веде тотальну війну проти України, ні в кого не викликає сумнівів, що національно-патріотичному вихованню має приділятися особлива увага. Тому життєво важливе значення мають:

1. Організація національно-патріотичних заходів.
2. Участь у волонтерській діяльності.
3. Долучання дітей до української культури.
4. Різні пам'ятні заходи.
5. Запуск освітнього проєкту, присвяченого тим, хто боровся за незалежність і свободу нашої країни.
6. Зустрічі з ветеранами АТО і війни Росії проти України.

Важливо виховувати дітей в дусі моральних цінностей, які сприяють миру, толерантності та взаєморозумінню. Громадянська відповідальність і патріотизм можуть бути розвинуті як частина виховання в цей період.

Справа не обмежується офіційним визнанням героїв національно-визвольних змагань за волю і незалежність України чи ухваленням низки законів про недопущення індоктринації. Подвійні стандарти існують:

допоки українці не подолають мовне рабство та мовну нестабільність, що виявляється у визнанні своєї другосортності на власній землі – зневага до державної мови та превентивний перехід на мову ката-вбивці у спілкуванні зі співвітчизниками;

допоки українці не усвідомлять, що через російську мову ворог поширює агресивну ідеологію україноненавистництва та знищення всього українського;

допоки в Базовій програмі є мова агресора, що неминуче руйнує ще не сформовану ментальність учнів сенсами та наративами «руського мира», консервує та подовжує перебування окремих міст у зоні впливу російської мови за рахунок держави;

допоки в Україні стоять пам'ятники людям, які брали участь у злочинній діяльності по відношенню до історії нашої держави; поки в Україні будуть міста з відверто російськими назвами та вулиці з імперськими, зокрема, радянськими назвами, а також російськомовні та стилізовані під іншомовні вивіски;

допоки повсюдно не запрацює Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і, зокрема, його 30 стаття, яка зобов'язує обслуговувати споживачів державною мовою тощо [2, с. 8].

Забезпечення дітей і молоді гуманітарною допомогою, включаючи харчування, медичну допомогу та освітні ресурси, є важливим аспектом виховання в умовах війни. Виховання в умовах повномасштабної війни вимагає комплексного підходу, що об'єднує фізичний, психологічний, освітній і соціальний аспекти. Головною метою є збереження та розвиток потенціалу дітей та молоді, не допускаючи стихійного руйнування їхнього майбутнього.

Висновки. У критичний для України момент, коли на карту поставлено навіть саме виживання країни, діти, які мають досвід війни, наближають перемогу, вигадуючи й відпрацьовуючи свої способи участі в боротьбі з ворогом так, як дорослі ніколи б не додумалися. На думку Василя Сухомлинського, ефективність національно-патріотичного виховання вимірюється тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в психічний світ школярів у роки становлення їх як людей і громадян, наскільки глибоко вони бачать світ і себе патріотичними очима.

Збройне вторгнення росії висвітлює необхідність переосмислення підходів до національно-патріотичного виховання молодих українців. Патріотизм і гордість за свою країну потрібно виховувати

в українців з раннього віку. Національна ідентичність, свідомо громадянська позиція та відповідальність за долю своєї країни формуються в процесі національно-патріотичного виховання через мову, історію, цінності та традиції. Тому виховання громадян-патріотів України має бути пріоритетом на всіх рівнях, адже від цього залежить національна безпека України та майбутній розвиток вільної, соборної та успішної Української держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. Збірник наукових праць *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Вип. 2(8), 2022. С. 76–83.
2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.
3. Коломієць Т. Організація патріотичного виховання в закладах освіти за сучасних умов. *Вихов. робота в шк.* 2018. № 10. С. 2–7.
4. Котенко Т. О. Патріотичне виховання – складова національного світогляду. *Позаклас. час.* 2016. № 10. С. 10.
5. Олійник А. Ю. Формування національно-патріотичного виховання на уроках географії. *Географія*. 2016. № 5/6. С. 2–8.
6. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання : матеріали II Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро : ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.
7. Шевчук Г. Й. Національно-патріотичне виховання молоді в умовах війни. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). № 5(19) 2023. С. 630–635.